

Kılınc, Y.C.- Kuşdemir, O.F. (2024). İBB Atatürk kitaplığı kaynaklı BEL_YZ_K0059 numaralı cönk üzerine bir inceleme. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. 9 (15), s. 193-225.

İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI KAYNAKLI BEL_YZ_K0059 NUMARALI CÖNK ÜZERİNE BİR İNCELEME A STUDY ON CONK NUMBERED BEL_YZ_K0059 SOURCED FROM IBB ATATURK LIBRARY

Yüksek Lisans Mezunu Yusuf Can
KILINÇ¹
Amasya Üniversitesi
kilinyusufcan@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih
KUŞDEMİR²
Amasya Üniversitesi
orhanfatihk@amasya.edu.tr

Öz

Cönkler halk edebiyatının en önemli kaynaklarından. Bu çalışma kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Atatürk Kitaplığı'nda yer alan Bel_Yz_K0059 numaralı cönkün transkripsiyonlu metni okunmuş. Cönk içerisinde 8 şaire ait 22 şiir tespit edilmiştir. Bunun dışında, şairi belli olmayan 22 şiir daha bulunmaktadır. Transkribe edilen şiirler tasnif edilmiş, tür ve şekil açısından incelenmiştir. Cönkte; türkü, ilahi, tekerleme, elifnâme, müfred, na'at-ı şerif, sure, ayet, dua gibi türler hakkında şiirler vardır. Hurufilik inancını yansıtan bir şiir de yer almaktadır. Eserin, 1 sure, 3 ayet, 3 dua bölümü ve 1 nesir kısmı bulunmaktadır. Cönkte hem hece ölçüsü hem de aruz ölçüsü ile yazılmış olan şiirler bulunmaktadır. Eserde; Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Kerem, Gevherî, Âşık Musa, Üftâde, Hoca

¹ ORCID: orcid.org/0009-0009-0208-0204

² ORCID: orcid.org/0000-0002-9119-0916

Bâki ve Âşık Ömer'in şiirleri yer almaktadır. 51 sayfadan oluşan cöngün 21 sayfası boştur.

Anahtar Kelimeler: Cönk, Edebî Türler, XIX. Yüzyıl, Âşık Edebiyatı, Atatürk Kitaplığı

Abstract

Conks is one of the most important sources of folk literature. This scope of work transcribed text of the Bel_Yz_K0059 numbered conk in the Atatürk Library of the Istanbul Metropolitan Municipality Culture and Social Affairs Department was read. 22 poems belonging to 8 poets were identified in cönk. Apart from this, there are 22 other poems whose poet is unknown. Transcribed poems were classified and examined in terms of genre and form. In conks are poems about genres such as folk song, hymns poem, nursery rhymes, elifname, mufred, na'at-ı serif, suras, verses, prayers. There is also a poem reflecting the Hurufism belief. It has 1 sura, 3 verses, 3 prayer sections and 1 prose section. In conk, there are poems written in both syllabic meter and aruz meter. The poems of Yunus Emre, Esrefoglu Rumi, Kerem, Gevheri, Asık Musa, Uftade, Hoca Baki and Asık Ömer are included in conk. The conk's consists of 51 page, 21 of which are blank.

Keywords: Conk, Literary Genres, XIX. Century, Minstrel Literature, Ataturk Library.

Giriş

Cönk, başta halk şairlerinin şiirleri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan(tulanî), sırtı dar, ensiz, deri kaplı defter. Benzerliğinden ve şeklinden dolayı bu defterlere sığirdili, danadili bazen de dil mecmua denildiği de olmuştur. XVII. yüzyıl divan şairlerinden Nev'i-zâde Ata'nin hamsesinde cönklerle ilgili şöyle bir beyit geçmektedir:

“Çıkarup cöngünü bir ehl-i sühan
Şah-ı gül gibi heman koynundan”

Bu ifadeye bakılırsa cönk sadece halk şairleri tarafından değil klasik şairlerce de kullanılmıştır. Milli kütüphanedeki mevcut cönklerin en eskisi hicrî tarihle 1200'lü yıllara aittir. Cönkler, âşık edebiyatının ve önceki devirlerin sözlü folklor ürünlerinin yazıya dönüşmüş örneklerini içine aldıkları için en değerli başvuru kaynaklarıdır (Kaya, 2010, s. 192, 193).

Cönk, mecmua gibi âşıklar hakkında az çok bilgi bulunan veya şiirlerine yer veren yazılı kaynaklarla cönklerin görülmeye başlandığı yüzyıldan günümüze daha doğrusu âşık araştırmalarının önem kazandığı XX. yüzyıl başlarına ulaşan sözlü kaynaklardan hareketle bu alandaki boşluk doldurulmaya çalışılmaktadır (Oğuz, 2006, s. 154).

İslam Ansiklopedisi'nde cönk, "Genellikle âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mahiyette bir mecmua türüdür." (Gökyay, 1993, s. 73) şeklinde tarif edilmektedir.

Edebiyat Sözlüğü'nde cönk, "Eskiden, saz ozanlarının şiirlerini topladığı, kimi zaman başka saz ozanlarının şiirlerine de yer verdiği, eni boyuna göre uzun olan ve uzunlamasına açılan, deri kaplı şiir defteri." şeklinde tarif edilmektedir (Püsküllüoğlu, 1996, s. 34).

Sakaoğlu çalışmasında cönklerin önemini etkileyici şu sözlerle vurgulamıştır: "Cönkler, Türk kültürünün tapusudur; bize ait olan kültürün atalarımız tarafından adımıza tescil edilmiş belgeleridir. Pek çok bilinmeyi oradan öğreniriz, yanlış bilineni onun yardımıyla düzeltiriz, eksik bilineni onunla tamamlarız." (Sakaoğlu, 1986: s. 220).

Makaleye konu olan metin türlerinin aktarılmasında transkripsiyonlu aktarımında "Prof. Dr. Atabey Kılıç"ın yazı tipi kullanılmıştır.

Cönklerin Genel Özellikleri

1. Genellikle "Besmele" ile başlanılır.
2. Belli bir ebadı yoktur. Sözgelisi; 5 X 10, 15 X 23 cm. boyutlarında olabilirler.
3. Birden fazla kişi tarafından yazılmış olabilir.
4. Yaprak sayıları 10 ilâ 300 arasında değişir.
5. Çoğunda sayfa rakamı yoktur.
6. Aralarında koparılmış sayfalar yahut cönkü okuyanlarca boş kısımlarına yazılmış özel notlara rastlanılır.
7. Cönklerde, halk şiirinin dışında divan şairlerinin şiirleri, ilaç tarifleri, gelecek ve nazarla ilgili bilgiler, bilmeceler ve çözümleri,

yemek tarifleri, kişilerin doğum ölüm tarihleri, alacak-verecek hesapları, halk hikâyeleri, Karagöz metinleri, rüya tabirleri, hutbeler, mev'izeler, dualar ve salâvatlar, seyirname, fal, büyü, tılsım ve muskalar, ay tutulması, büyük yangınlar ve sel felaketleri, vefkler, mektuplar, tarihi olayları açıklayan kayıt ve tarihler, tekerlemeler görülür. Bu bakımdan cönkler, içinde her türlü mal bulunan gemilere benzetilmiştir.

8. Şiirler, yazan kişinin bilgi eksikliğinden, unutkanlığından yahut özel tavrından dolayı kimi zaman ölçsüz olabilmektedir.

9. Şiirlerin çoğunun sonunda temmet yazılıdır. Başlarına da çoğu zaman türkü, ilâhî, koşma, şarkı, gazel gibi şiirin türünü belirten başlık yazılır. Ancak bilgisizlikten kaynaklanan yanlış isimlendirmeler de görülür.

10. Genellikle şairin adının geçtiği kelimenin üstü çizilidir.

11. Bazılarında parçanın altında henüz ne anlama geldi bilinmeyen (kâf ve yâ) ibaresi vardır.

12. Çoğunlukla siyah, kahverengi çeşitli tonlarda ve nadiren kırmızı deriyle kaplıdır. Hatta cilt kapağı deri olmayanları dahi vardır ki bunlar genellikle köylerde tutulmuştur.

13. Genellikle tezhipsizdir ancak bazılarında eğri büğrü cetvel ve satır çizgileri, kaba nakışlar, görülmektedir. Az da olsa bazı cönklerde halk tarzı resim, şekil ve motifler görülür.

14. Büyük şehirlerde yazılmış olan cönklerdeki yazıların çoğu okunaklı ve güzel hat ile yazılmıştır. Anadolu köylerde tutulan cönklerin yazı ve imlâsı bozuktur. Cönklerin imlâsı hususu başlı başına incelenmesi gereken konudur ve imlâ özellikleri onlarca madde altında toplanabilir. Ancak dikkat çekici olanlar şöyle sıralanabilir:

-Ağız özellikleri etkisiyle ünsüzlerin yer değiştirilerek yazıldığı görülür. Örnek: kalbimiz yerine kablimiz gibi.

-Asıl harf yerine başka harfler kullanılmıştır. Örnek: gurur yerine kurur, gurbet yerine kurbet, sorgu yerine sorku, gürbüz yerine gülbüz, nefis yerine nevs gibi.

-Asıl imlâda (dal, re) ve (zel) vs gibi harfler kendisinden sonra gelen harflerle bitiştirilmezken, cönklerde bitiştirildiği görülür.

-Tamlamalarda ilk kelimededen sonra fazladan (ye) harfi yazılmıştır.

-Kimi zaman kelimenin bünyesindeki harfler yazılmamıştır. Örnek: doğruluk yerine toruluk gibi.

-Bazı kelimeler konuşulduğu gibi yazılmıştır. Örnek: ark yerine hark, rahat yerine ırahat, rağbet yerine ırağbet gibi (Kaya, 2012: s. 9-11).

Cönkler Üzerine Bibliyografya

Cönklerle ilgili yapılan çalışmalarda tespit edilen ilk çalışma şimdilik İzzet Ulvi Aykurt'un "Eski Bir Manzume" başlığı ile Türk Yurdu dergisinin birinci cildinde yayımladığı yazıdır.

Kitaplar

Konusunu cönklerin oluşturduğu kitapların sayısı oldukça azdır. Cönkleri ele alan ilk kitap;

Özdemir, Ahmet (1993), yılında hazırlamış olduğu "Cönklerden Günümüze Halk Şairlerimiz" adlı eseridir.

Alparslan, Yaşar-Yakar, Serdar (1983), Muhtelif Cönklerde Maraş Halk Şairlerine Ait Şiirler, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.

Altınok, Baki Yaşa (2008), Pehlivanlı Türkmen Aşireti Cönkleri. Ankara: Ahi Kitap Yayınları.

Balaban, Tuğrul (2020), Kerem ile Aslı Hikâyesi Cönkler ve Yazmalar. Hiper Yayınevi.

Demircan, Ahmet (2020), Bir Cönkün Dilinden Âşık Ömer Şiirleri. Kurgan Edebiyat Yayınevi.

Cunbur, Müjgân-Kaya, Dursun (2002), Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu (Cönkler)- VII. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Efe, Sadık (2006), Battal Gazi Destanı (Cönk). Çorum: Özkale Matbaacılık.

Hakverdioğlu, Metin (2020), Halk ve Divan Şiiri Kardeşliği-Merzifon Cöngü. Gece Kitaplığı.

Köktürk, Şahin (2007), Cönklerden Bir Cönk-Amasya Cönkü. E Yazı Yayınları.

Kul Cebrail (2015), Cönk-Koşulsuz Sonsuz Sevgilere. İkinci Adam Yayınları.

Yıldırım, Dursun (2013), Elyazması Bir Kitap Türü: Cönk / Cöng: Kayıp Saraybosna Cöngü Bağlamında. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Tez Çalışmaları

Yükseköğretim Kurulu'nun ulusal tez merkezinde kayıtlı konusu cönk olan 44 adet cönklerle ilgili tez çalışması bulunmaktadır.

Akça, Yaşar (2010). Ziya Bey Kütüphanesi Kaynaklı Cönkler Üzerine Bir İnceleme (6732, 6733, 6734 ve 6735 Numaralı Cönkler), Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aldemir, Hüseyin (2019). Hâfız Halil İbrahim Efendi Cöngü Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altınışık, Muhammet Emin (2019). Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Cönkler (biçim ve içerik), Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Argin, Şeyma (2021). Ankara Milli Kütüphane'de Bulunan 06 Mil Yz Cönk 16 16 Numaralı Cönk İnceleme - Metin, Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydoğmuş, Salim (2021). Atatürk Kitaplığı BEL_YZ_K_0048 Numaralı Cönk Üzerine İnceleme, Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Bircan, Mehmet (2017). Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın Şahsi Kütüphanesinde Bulunan 25 Numaralı Cönk Üzerinde Bir İnceleme: Ahi Evran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bolat, Zekeriya (2006). Niğde-Bor Kaynaklı Cönkler Üzerinde Tetkik (176 - 177 No'lu Cönk), Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dokuz, Fedayi (2006). Niğde-Bor Kaynaklı Cönkler Üzerinde Tetkik (178 - 179 No'lu Cönk), Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güzel, Cavit (2010). Ziyabey Kütüphanesi Kaynaklı Cönkler Üzerine Bir İnceleme (6771,6774,6776,6777 Numaralı Cönkler), Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koca, Salih (2021). Ankara Milli Kütüphanede Bulunan 06 Mil Yz Cönk 31 Numaralı Cönk (İnceleme-metin), Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Salbaş, Ahmet Hamdi (2019). Millî Kütüphane Cönklerindeki Gedâî Mahlaslı Şiirler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makaleler/ Bildiriler

A. Büyükokutan Töret, (2019) “Balıkesir’de Bulunan Bir Cönkte Âşık Ömer’in İzleri”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi , C. 12, S. 27, 516-538 .

Yasemin Çelik, (2020) “1818 ve 1830 Tarihli İki Cönk Metni Üzerine”, SBARD, S. 36, s. 97-112.

Murat Demir, (2021) “Milli Kütüphane'de "06 Mil Yz 4573-1" Numarası ile Kayıtlı Mecmua ve Muhtevası”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 98, 151- 170.

Metin Hakverdioğlu, (2019) “Gümüşhacıköy Cöngü Ve Şairi Bilinmeyen Bir Elif-Nâme”, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, C. 5, S. 4, s. 657-672.

Ahmet Kara, (2020) “Âşık Ömer’e Ait Olduğu Düşünülen Yeni Şiirler”, Mecmua, S. 9, s. 45-83.

Şevket Enes Samancıoğlu, (2021) “Derleyeni Bilinmeyen Bir Şiir Mecmûası: Mecma'-ı Gevher-i Esrâr”, Mutalaa, C. 1, S. 1, s. 56-72.

Çetin Yıldız ve Mustafa Said Kıymaz, (2020), “Tokat'ta Bulunan Bir Cönkte Geçen Âşık Ömer'in Şiirleri Üzerine”, Milli Folklor Dergisi, C. 16, S.128, s. 260-271.

Recep Tek, Adnan Oktay, (2024) “Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonundaki 125 Numaralı Cönk Hakkında Bir İnceleme”, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, S. 20, s. 248-272.

Cönkte Adı Geçen Şairlerin Tanıtımı

1. Yûnus Emre

Yûnus Emre ve ailesinin Anadolu’ya ne zaman ve nereden gelip yerleştiği hususunda bugün için yeterli bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte XII. ve XIV. asırların siyasî ve sosyal durumu, Anadolu’ya yapılan göçlerin istikameti dikkate alınarak Yûnus’un Orta Asya’dan Anadolu’ya geldiği, çiftçilikle uğraştığı görüşü kabul edilmektedir (Köprülü, 1976, s. 226) (Tekindağ, 1971, s. 59) (Banarlı, 1971, s. 328).

Şairimiz, bazı beyitlerinde kendi adının “Yûnus” olduğunu söyler. Yûnus Emre, şiirlerinde mahlas olarak; “Yûnus, Yûnus Emre, Âşık Yûnus, Bî-çare Yûnus, Miskin Yûnus, Derviş Yûnus, Koca Yûnus, Tapduk Yûnus Dedem...” gibi adlar kullanmaktadır.

“Dinî umdeleri, milli duyguları, ahlakî düşünceleri, Türk’ün en kolay anlayabileceği sehl-i mümtenî metoduyla anlatırken Türk’ün dilini de en güzel ve yumuşak bir şekilde dağdaki çobandan saraydaki devlet adamına kadar herkese sevdirmesiydi. Eserleri: Yunus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye ve Divânı olmak üzere iki eseri vardır. Yunus Emre’nin şöhretli bir mutasavvıf olarak tanınmasında en mühim ve müessir sebep Divanı’dır. Divanında Yunus, ilâhi aşk ve sevgiyi, varlık ve varlığa gelişle ilgili problemleri, ölüm ve ölümsüzlük fikirlerini, bilgilenmeyle ilgili meseleleri, hülâsa insanı insan yapan bütün özellikleri dile getirir. Yunus tabii olarak eserinde en fazla “aşk” ve “ahlak” üzerinde durur. Divan’da hem heceli hem de aruz vezniyle yazılmış şiirler vardır (Güzel, 1992, s. 36-41).

2. Eşrefoğlu Rûmî

Eşrefoğlu Rûmî’nin asıl adı Abdullah’tır. Babasının adına istinaden Eşrefoğlu veya Eşrefzâde de denilmektedir. Eşrefiyye tarikatını kuran Eşrefoğlu, zâhirî ve batınî ilimleri öğrendikten

sonra intisap ettiği Emir Sultan tarafından, Bayramiyye Tarikatı'nın kurucusu Ankara'da bulunan Hacı Bayram Velî'ye gönderilir. Eşrefoğlu Rûmî, Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türklerin İslamiyet'i hayat tarzı haline getirmelerinde rol alan ve Anadolu'da Mevlevilikten sonra Ehl-i Sünnet tarikatlarının yayılmasında emeği geçen önemli mutasavvıflarımızdan biridir. Eşrefoğlu'nun şiirlerinde Yûnus Emre tesiri kuvvetle hissedilir. Hece ve aruz vezni başarıyla kullanmış, lirik şiirler yanında didaktik manzumeler de yazmıştır. Bu ilâhîlerinden birçoğu bestelenerek, bugün dahi pek çok yerde okunmaktadır. Onun didaktik mahiyetteki mensur eserlerinde ise devrinin halk dilini en iyi bir şekilde kullanmış olması ve bu sayede tasavvufî ahlakın halk arasında yayılmasında büyük rol oynamıştır (Güzel, 2009, s. 632-633).

3. Gevherî

Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Pek çok kaynakta adının Mustafa veya Mehmed, memleketinin ise Kırım veya İstanbul olduğu kayıtlıdır. Görevi gereği İstanbul'un dışında Bağdat, Şam ve Rumeli'yi gezdiği de belirtilmektedir. Ordu şairi olmasının yanı sıra, divan kâtipliği de (İstanbul, Bursa ve Rumeli) yapmıştır. Cahit Öztelli onun Avusturya seferine katıldığından söz ediyorsa da Şükrü Elçin bu seyahatin gerçekleştiği görüşüne katılmamaktadır. Gevherî'nin Bektaşî olduğu ileri sürülürse de, biz "Bektâşiden ziyâde bektâşî muhibbi saymak bize daha uygun görünüyor." (Elçin, 1984, s. 16) şeklindeki görüşe katılıyoruz. Şiirlerinden hareketle medrese öğrenimi gördüğünü söyleyebiliriz. Hem aruz hem de hece vezniyle şiirler yazmıştır. Dili Âşık Ömer'in dili kadar olmasa da ağırdır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelerin fazlalığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Hece ile yazdığı şiirleri semaî ve koşma; aruzla yazdığı şiirleri ise divan, kalenderî, gazel, semaî ve müstezat tarzındadır. Gevherî'nin şiirleri, divanının dışında cönklerde de yer almaktadır. Türkiye ve Avrupa kütüphanelerindeki cönklerde çok sayıda şiiri bulunmaktadır. Şiirlerinde aşk, tabiat, sevgili ve ayrılık gibi konuları işlemiştir. Musikî makamlarından olan Gevherî makamı, onun musikîyle ilgilenen bir âşık olduğunu düşüncesini doğurmuştur (Elçin, 1984, s. 85).

4. Âşık Musa

Âşık Musa XIX. yüzyıl Azerbaycan âşıklarındandır. Göyçe'nin Akkilise köyünde dünyaya geldiği tahmin ediliyor. Şiirlerinden anlaşılmaktadır ki, Âşık Musa iyi eğitim görmüş, özellikle de divan şiiriyle yakından ilgilenmiştir. XIX. yüzyılın diğer âşıkları gibi Âşık Musa da kendi şiirlerinde özellikle sosyal konulara, halkın sorunlarına, insanların karşılaştıkları zorluklara, saz ve sözün önemi gibi konulara değinmiştir. Şiirlerinden belli oluyor ki, o, sazlı-sözlü meclislerde yer almıştır. Onun Dağıstan, Rusya, Gürcistan, Orta Asya ve Türkiye'ye seferlere çıktığı da tahmin edilmektedir. Şiirlerinde Dertli'nin etkileri görülmektedir (Vikipedi, Özgür Ansiklopedi). Cönkte yer alan Elifnâme ona aittir. Âşıklar ve Âşık Musa'nın yaşadığı dönem esas alınarak cönkteki şiirin ona ait olacağı düşünülmektedir.

5. Üftâde

Bursa'nın Araplar mahallesinde doğdu. Doğum tarihi kaynaklarda 895 (1490) olarak verilmekteyse de müridi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vâkı'ât'ında geçen bir ibareden 900 (1495) yılı civarında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Adı Mehmed, lakabı Muhyiddin'dir. Şiirlerinde kullandığı "Üftâde" mahlasıyla tanınır. Üftâde'nin tarikat silsilesi Hızır Dede ve Akbıyık Sultan vasıtasıyla Hacı Bayrâm-ı Velî'ye ulaşır. Celvetiyye tarikatı Aziz Mahmud Hüdâyî'ye nisbet edilmekteyse de seyr ü sülûk usulü bakımından Celveti esas alan Üftâde'dir. Bu sebeple onun Celvetiyye'nin pîri olduğu da söylenebilir. Yûnus Emre tarzında sade bir dille ârifane şiirler yazan Üftâde'nin şiirleri tekke çevrelerinde büyük ilgi görmüş, bunlardan bazıları ilâhî şeklinde bestelenerek okunagelmıştır (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2012, s. 282-283).

6. Hoca Bâki

İmâm-ı Rabbânî'nin mürşidi, Nakşibendî tarikatını Hindistan'da yayan mutasavvıf. 971 (1563-64) veya 972 (1564-65) yılında Kâbil'de doğdu. Semerkantlı Kadı Abdüsselâm Halacî'nin oğludur. Ubeydullah Ahrâr'ın neslinden olan annesinin, Bâkî-Billâh Delhi'de hankahını kurduktan sonra dervişlerin yemeklerini pişirme görevini büyük bir zevkle üzerine aldığı rivayet edilir. Bir yıl Lahor'da kaldıktan sonra Delhi'nin Fîrûzâbâd mahallesine

yerleşip orada bir hankah kurdu. Delhi'den yalnız bir defa hacca gitmek için ayrıldı ve hayatının geri kalan kısmını hankahta geçirdi (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991, s. 542-543). Şiirde yol ve yolculuk gibi kavramlardan söz edilmesi ve tasavvufun etkisinin görülmesi, söz konusu şiirin Hoca Bâki yani Bâkî-Billâh'a ait olduğunu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

7. Âşık Ömer

Doğum ve ölüm tarihi ile ilgili bilgiler sağlıklı değildir. Ömer'e Konya ilinin Hadim ilçesinin Gözleve (Korualan) köyü, Aydın ili ve Kırım'da Gözleve (Eupatoria) adıyla bilinen yerleşim birimi sahiplenmektedir. Çünkü üç yerde de Gözleve adlı yerleşim birimleri vardır. Kırım'da Gezleve adıyla bilinen Karadeniz sahilindeki köyde Âşık Ömer'le ilgili rivayetlere rastlanmamaktadır. Bununla beraber Kırım Türkleri, Âşık Ömer'e daima sahip çıkmışlardır. Kırım Türkleri arasında onun şiirleri bestelenmiş, geçmişte meclislerde okunmuş, günümüzde ise okunmaya devam etmektedir. Hatta 1944 Sibiryâ sürgününde yanlarında götürdükleri birkaç eserden birisi de Âşık Ömer Divanı'dır. Bu yüzden Âşık Ömer'in Divan'ı, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te kiril harfleriyle yayımlanma şansını bulmuştur. Konya ilinin Hadim ilçesinin Gözleve köyünde yapılan şenliklerde Âşık Ömer de anılmaktadır. Bununla beraber Âşık Ömer ve şiirlerinin Türkiye'de Kırım'daki kadar geniş bir çevrede kabul gördüğünü söylememiz mümkün değildir. Konya Mevlâna Müzesi'nde bulunan 366 varaklık divanında 1242 şiirin bulunması, yine bölgede tespit edilen cönklerdeki Âşık Ömer şiirlerinin fazlalığı onun Konyalılığını kuvvetlendiriyorsa da buna temkinli yaklaşmak gerekir. Âşık Ömer, Karaca Oğlan'dan sonra ünü bütün Türk dünyasına yayılmış ve Türk dünyasının ortak âşığı sıfatını kazanmış birkaç şahsiyetten birisidir. Üsküdarlı Hasib'in Risale-i Vefayât adlı eserinde Âşık Ömer'in ölüm tarihi 1707 olarak verilmektedir; mezarı İstanbul'dadır. Elde bulunan şiirlerinden hareketle Âşık Ömer'in bir ordu şairi olduğunu da söyleyebiliriz. Divan'ındaki şiirleri arasında savaşları konu edinenlerin sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Yine bu şiirlerden öğrendiğimize göre Ömer, Osmanlı-Rus savaşlarına katılmıştır. Şiirlerinden hareketle Bursa, Varna, Sakız, Tunca, İstanbul, Bağdat ve Sinop gibi yerleşim

merkezlerini gezdiğini tahmin edebiliriz. Âşık Ömer medrese öğrenimi görmüş bir âşıktır. Sarf, nahiv, mantık, meâni, Arapça, Farsça, tefsir ve dürer okumuştur. Âşık Ömer'in yine şiirlerinden hareketle Hafız Divanı'nı, Sadî'nin Bostan'ını, Mevlâna'nın Mesnevisi'ni okuduğunu söyleyebiliriz. Hem medrese öğrenimi görmesine hem de Hafız Divanı'nı, Bostan'ı ve Mesnevi'yi incelediğini söylemesine bakılırsa iyi derecede Farsça bildiği sonucunu da çıkarabiliriz. Ömer'in şiirlerinin bazıları klasik formda bestelenmiş olup günümüzde bile musiki meclislerinde okunmaktadır. Âşığımızın Divan'ı incelendiğinde hem hece hem de aruz vezniyle şiirler yazdığı görülmektedir. Divanının hem matbu hem de yazma nüshaları vardır. Ayrıca, pek çok cönkte yine onun şiirlerine rastlanılmaktadır (Ergun, 1936, s. 433).

8. Kerem

Türkiye, Azerbaycan, İran, Türkmenistan, Kırım ve Bulgaristan'da bilinen, anlatılan, cönk ve yazmalara geçen ve kitap hâlinde yayımlanan meşhur Kerem ile Aslı hikâyesinin kahramanı olarak tanınan Âşık Kerem'in XVI. veya XVII. yüzyıl âşıklarından olduğu tahmin edilmektedir. Hayatıyla ilgili elimizde kesin ve somut bilgiler olmadığı için araştırmacılar ilki Kerem'in hayat hikâyesi olduğu ve Kerem'in şiirlerinden oluştuğu kabul edilen veya Kerem'in tasnif ettiği düşünülen Kerem ile Aslı hikâyesi, diğeri ise özellikle âşıkların aktardığı ve gene büyük oranda hikâye eksenli bilgilerden oluşan "halk ananesi" olmak üzere iki türlü kaynağa başvurmuşlardır. Kerem ile Aslı hikâyesine göre Kerem, İsfahan, Ahlat, Gence veya Tebriz şahının oğlu olarak olağanüstü bir biçimde dünyaya gelmiştir. Doğumu esnasında ailesinin koyduğu adı Ahmet Mirza, Mirza Bey veya Mahmut'tur. Aslı'yla ilk görüşmesi sırasında mahlas olarak Kerem'i alır. Beşik kertme adaklısı olan Aslı'yı, ancak yetişkin olduktan sonra bir av peşinde koşarken görür ve âşık olur. Müslüman gencine kızını vermek istemeyen Keşiş, kızını alıp kaçınca Kerem, saltanatını terk ederek arkadaşı Sofu'yla peşlerine düşer. Nihayetinde bütün engelleri aşar ve Aslı ile evlenir. Ancak evlendikleri gece, Keşiş'in kızı Aslı için yaptırdığı sihirli gömleğin düğmelerini çözemeyerek aşk ateşiyle tutuşup yanar, kül olur. Onunla birlikte Aslı da yanar.

Türkmen varyantında bu trajik sona yeniden dirilme motifi eklenmiştir. Sözlü ve yazma bazı rivayetlerde ise Kerem ile Aslı, evlenip mutlu sona ulaşırlar. İkinci kaynak ise Pertev Naili Boratav'ın, "bir hakikat esasının daima mevcut olabileceğini düşünerek" notuyla kaydettiği bilgilerdir. Boratav'ın Âşık Müdâmi'den derlediği rivayete göre Köroğlu'nun babası, Kerem'in babası İsfahan şahının yanında baytardır, Şah onun gözlerini çıkarınca Baytar, "İnşallah bir oğlun olur, gurbete düşer, onun hasretiyle senin de gözlerin kör olur" diye kargış etmiştir. Kerem, bugün kitabında olmayan "1017'de içtim aşkın bâdesin/ Revan oldum Aslı diye diye ben" türküsünde kendi gurbete çıkış tarihini söylemektedir. Kerem'in 17 yaşında gurbete çıktığı düşünülürse Köroğlu'nun babasının kör edilmesi ile Kerem'in doğum tarihi H. 1000(M. 1591) olarak kabul edilebilir (Boratav, 1946, s. 39-40).

Cönkün İçinde Yer Alan Edebiyat İçi-Edebiyat Dışı Metin Türleri

1. Türkü: Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört dizeli ana bölümlerle çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere verilen ad (Kaya, 2010, s. 733).

2. İlahi: Tekke edebiyatı nazım türüdür. Kelime anlamı Allah'a aittir. İlahilerde Allah sevgisi ve onun çevresindeki her türlü dini konu işlenir. İlahiler belli bir makamla söylenir. İlahiler 7, 8, 11, 14 ve 16 hece ölçüsüyle yazılır. Dörtlük biçiminde olanlar koşma kafiye düzeni, beyit biçiminde olanlar gazel kafiye düzeni gibidir. Aruz ölçüsüyle de ilahiler kaleme alınmıştır (Uçman, 1985, s. 14).

3. Müfred: İki mısraı arasında kafiye bulunmayan beyit (Devellioğlu, 2012, s. 832).

4. Dua: İyi dilekleri ihtiva eden kalıplaşmış söz. Duaların en belirgin vasfı, teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ihtiva etmeleridir (Kaya, 2010, s. 258).

5. Tekerleme: Vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, tuhafılık, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanım yahut çağrışımlar

yoluyla ortaya konulduğu bir kısmı ezgili olan basmakalıp sözlere verilen ad (Kaya, 2010, s. 702).

6. Elifnâme: Arap alfabesindeki harf sırasına uygun düşecek tarzda genellikle dize başlarına ilgili harfleri ve bu harflerle başlayan kelimeleri getirmek suretiyle değişik biçimlerde oluşturulan şiirlere verilen ad (Kaya, 2010, s. 300).

7. Na'at-ı Şerif: Hz. Muhammed'i öven, onun vasıflarını anlatan ve ona sevgi saygı ifade eden manzum ve mensur eserlere verilen ad (Kaya, 2010, s. 564).

8. Hûrûfilik: Allah'ın ilk tezahür ve tecellisi sözle, harfle olmuştur. Varlığın bir şekli vardır ve sesle kendisini belli eder. Ses canlı cansız bütün mahlukatta vardır. Sözün kaynağı sestir. Harfin kaynağı da ses ve söze dayanır. Ses gayb âlemine harf olarak ulaşır. Ses vahdeti, harfler ise çokluğu, varlığın çeşitlenmesini yani kesreti bildirir. Yani sesler/ sözler Allah'a, harfler de insanlara işarettir. Harfler birbiriyle sonsuz sayıda birleşebilirler ve bunlardan çeşitli anlamlar çıkar. Kur'an-ı Kerim'deki sure ve ayetleri, birtakım rakamları ve bu rakamlar da bazı sırları ihtiva ederler (Kaya, 2010, s. 378).

9. Sûre: Kur'an'ın ayrıldığı 114 bölümden her biri (Devellioğlu, 2012, s. 1125).

10. Ayet: Kur'ân'ın herhangi bir cümlesi (Devellioğlu, 2012, s. 61).

11. Divan: Aruzun fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün cüz'üne tevâfuk eden gazel şeklindeki şiirlere halk şairleri divan derlerse de hakikatte divan, on beş heceli, imale ve zihaf sayesinde sayesinde aruza tetâbuk eden şiirlerdir. Saz şairlerince hususi bir ahenkle okunur. Eski cönklerde, halk şairlerinin matbu divanlarında divan unvanına çok tesadüf olunur (Onay, 2012, 191).

12. Koşma: Âşıkların ayak kullanmak suretiyle dörtlüklerle vücuda getirdikleri, genellikle 11 hece ile ve hemen her konuda söyledikleri şiire verilen ad (Kaya, 2010, s.445). Koşma; Çok kere birinci bendin birinci ve üçüncü mısraları birbirleriyle ve sonra gelen bendlerin ilk mısraı birbirleriyle kafiyeli olan şeklidir (Onay,

2012, s.113). Birinci dörtlüğü a-b-c-b, a-b-ab ve a-a-a-b şeklinde, diğer dörtlükleri ilk dörtlüğe göre şekil alan genellikle on birli hece ölçüsüyle söylenen şiirleri kastediyoruz (Bekki, 2022, s.966).

3. Şiirler ve Metinler Üzerine İnceleme

Yûnus Emre'ye ait bir ilahi örneği;

“**Hazā İlähî**

Her kıanda bir tevhid olsa
Melekler gelür tevhidullâh
Kanat kanata çalarlar
Melekler gelür tevhidullâh

Tevhid ider sâkin sâkin
Olasın Allâha yakın
Sırrı ‘ayân itme şaşkın
Erenler gelür tevhidullâh

Varup tevhid vurmali
İçinde cânlar virmeli
Nürdan gözleri sürmeli
Melekler gelür tevhidullâh

Varup tevhid varagör
Tevhid a‘lâdan a‘lâdur
Yediler kırklar bile
Erenler gelür tevhidullâh

Aydan arıdur yüzleri
Abū hayâtdur süsleri
Cennetde hūrî kızları
Ġilmānlar gelür tevhidullāh

Yûnus dedem aydur yâren
Haqqıñ habîbidür gelen
‘Āmmîlere şefî’ olan
Sulţānlar gelür tevhidullāh”

Şiirde “Yûnus dedem” mahlasının kullanılması, hece ölçüsü ve dörtlüklerle yazılması, dinî- tasavvufî konulara değinilmesi ve Allah’ın varlığı ve birliğini esas alan “tevhid” inancı ele alınmıştır.

Eşrefoğlu Rûmî’ye ait olan O Şahlar Şahı başlı şiiri;

“O Şahlar Şahı

Mücellāyı cemalini şahlar kim gördiler anı
Allāh için ‘aşkıla dā’im eylediler der[d] ile āhı
Hem dilerüm cānımı kırbān senüñ yoliña ey Aḥmed
N’ola bu kez yüzüñ görsem yüzi şemsi kamer māhı

Cemî’ enbiyālardan Muḥammed cümle şāhı
Bu[l]dı nūrından almışlar melekler şemslen māhı
Muḥammed gülün kânî hem oldur cānlaruñ cānı
Anuñ çün eyler efğānı seher vaḫti sehergāhı

Yedi kat gökleri geçdi kadem ‘arş üstüne başdı
Erişdi kâbe-yi kavseyne tavāf eyle hem hay hem daḫı

Anuñ seyr ü sülukuñdañ melekler ‘aciz oldılar
Ki biñ yılda varmazlar o bir demde varup rāhı

Bu Eşref Ođlı Rūmīnūñ günāhı çokdürür ğāyet
Şefā‘at kıl yā Muḥammed ki şemsūñ ‘ālemlere şāhı”

Şiir cönkte yer aldığı sayfada karışık bir şekilde yer almaktadır. Fakat son kısımdan şairin isiminin geçtiği yerden yazarı belli olmaktadır. Hz. Muhammed’e duyulan sevgiyi ve övgü şiirde açıkça belirtilmektedir. Cönkte yer alan Eşrefoğlu Rūmī’ye ait olan tek şiirdir.

Gevherī’ye ait olan şiir ise;
“Kaşı keman beni Mecnun eylediñ
Bülbül gibi söyler diliñ var seniñ
Yaşıp vücudumu büryan eylediñ
Turna gibi siyah teliñ var seniñ

Kaşñ çatıb kirpikleriñ atarsıñ
Şeftalini biñ altına şatarsıñ
Ğarib düşdüm derdime derman şatarsıñ
Yanağında gonca gülüñ var seniñ

Pervanece uçar şem’a yanınca
‘Âşk hayat bulur lebiñ emince
‘Âşıkıñ şarabını içdüm şanınca
Biñ emcek mestan lebiñ var seniñ

Şöyle canım muradını bileyin
Hicranınla kara bağrım deleyin
Sulţanım sana şurban olayın

Kovacalık ince belin var senin

Çün ettiñ ‘aqlımı eylediñ üryan
Aradım derdime buldum derman
Kul Gevheri eydür âfet-i devran
Nice bencileyin kuluñ var senin”

Mahlas bölümünde Gevheri’ye ait olduğu anlaşılan şiirde son dörtlük ve ondan bir önceki dörtlüğün yerleri karışık olarak verilmiştir. Fakat mahlasın son dörtlükte yer alması gerektiği için makalemizde gereken düzenleme yapılarak şiire yer verilmiştir. Şiir, dinî-tasavvufî bağlamda yazılmıştır. Şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Cönkte yer alan Elifnâme örneği, şiir Âşık Musa’ya aittir. Şiir;

“**‘Âşık Mūsā**

Bilmez misün ey elif dünyâda râhat kalmadı
Be belâ irişmektedir ma‘mūr vilâyet kalmadı
Te temâşâ eylesem her zamân halini
Se senâ itmekde aşlâ itâ‘at kalmadı

Cim cemâl-i kalbine ahlâm itmeyenler buldılar
Ha şanma İmâm Hüseyin kerbelâya kaldılar
Hı hıyânet lût kavminden ‘ibâret buldılar
Delâlet-i dâne bilmeği yezd selâmet kalmadı

Ze zelili fehm idenler cism-ı bünadem gösterir
Re rivayet şırtından beyt-i mükerrerem gösterir
Ze zebaniler yarın narı ceñennem gösterir
Se seladır kimseden kimseye hacet kalmadı

Şin şefaaf eylediğın ıalbimin seşarana
Şe şadakülyevm canımı koymasın yarına
Ze şamah eylesen elim irmez cişanın varına
Te tabir soru külah başımda şalet kalmadı

Ze ziyaret eyledikçe gulam ‘alā sařabemiz
Aydın aynımdan ayırmazam olan ulu saşabemiz
Gayın kıayyûm kıadir isterem uqbaya men
Fe fenadır dünya eşyalarında lezzet kıalmadı

Ke ğaffur Allah kııldı dini İslam leşkeri
Kef ki ümmet şaçı olayım erlere çekdiler mesarı”
Üftâde’ye ait olan şiir;

“İlahi

İlahi yar kııl bana ğunağımdan ğayrı kıarım yok
Ne yüzüle varam sana ğunağımdan kıarım ğayrı yok

Ne dervişem řariķatde ne tacı taht-ı devletinde
Kalmışam dar-ı mişnetde ğarib oldum avarem yok

Ğönül yâd itdi sübşanı ğözüm ciğer kıanı
Koymuşam baş ile canı bu yolda iştiyarım yok

Gene bir menzile erdim nedamet bahrine vardım
Ēayali terk-i diyâr etdim benim hiçbir kıararım yok

Benim ‘aşı yüzü kıara ğarip Üftâde biçare
Düş oldum böyle bir nara yanımca bir yanarım yok”

Mahlas bölümünde şairin adının geçmesi şiirin ona ait olduğunu belirtmektedir. “Ne dervişem ʃarikatde” sözüyle bir tasavvuf ve tarikat ehli ve bilgisi olduğunu belirtir.

Hoca Bâkî'ye ait olan şiir;

“Sana malum olsun ki gördüğüm düşler

Akıttığım gözümde kanıla yaşlar

Tuz ekmek ھاkın ھاlet ideler ھاdeşler

Ben sizi bir daha göremem gayrı

Hoca Baķi eydür bu ھاal ne ھاaldür

Ya Rab sırlaruñ ھاuluna bildur

Benüm gideceğim bir ırak yoldur

Gitdiğim yollardan gelemem ھاayrı”

Şiir eksik olmasına rağmen tasavvufi düşünceyi yansıtmaktadır. Mahlas bölümünden anlaşıldığı kadarıyla şiir Hoca Bâkî'ye aittir.

Âşık Ömer'in yazmış olduğu türkü türüne örnek bir şiiri;

“**Hazā Türkü**

‘**Âşık ‘Ömer**

Ɔadır Mevlâm seni sevmiş yaradmış

Serdâr itmiş dilberleruñ üstine

Siyâh zülfün tel tel olmuş uzatmış

Şalıvermiş ince beluñ üstine

Gelür imiş başa yazılan yazı

Gel gönül idelüm Haķķ'a niyazı

Āyet el-kürsi ile söze ihlâşı

Oқыuyup gidersuñ yoluñ üstine

Siyāh aşuñ mürekkebdē yazılır
Gerdānuñ altına altun dizilür
Dudağıñ üstine tebbet yazılır
Eliflām ounur diluñ üstine

İnnāfeteħnāya benzer gözleri
Söyle dilber mest olmasın sözleri
Süre-i yāsine dönsin sözleri
Velfecr ounur anuñ üstine

‘Āşık ‘Ömer ider eşmüm cevresi
Yağıñ bismillah elamd süresi
Erraħman ounur aşuñ arası
Ve’d-uħā ounur anuñ üstine”

Arapa sözcüklerin kullanılması, airin mahlasına son dörtlükte yer verilmesi ve dinî tasavvufî unsurların ağırlıkta olması önemlidir. Şiir 11’li hece ölçüsüyle ve dörtlük şeklinde yazılmıştır.

“‘Āşık ‘Ömer Tekerleme

Diñle bu esrarı bir ikmetullāh
Tadīr-i Ĥudā ne güzel uymuş

urrāya ırā’at mü’mine tāt
Sultāna ferman ula itāt
azılara hüküm şaha ‘adalet
Müftīye fetvā ne güzel uymuş

Şanma kim bu yolda beyhüde gezdüm
Ehl-i taşavvüfdan aıat sezdüm

‘Aşkıñ kitabını okuyup yazdım
Te’vile sîn lâm ne güzel uymuş

Hünkârüm bizdedür cürm-i seyyi’ât
Hîç hesâba gelmez yazılan berat
Mü’ezzin çağırır âtehyatü şalavat
Cemâ’at imama ne güzel uymuş

Dervîşe imaret kâtibe elkab
Müneccime usturlâb şeyhe de kitâb
Cemâ’ate imâm imâma mihrâb
Minbere hutbe ne güzel uymuş

214

Cufâcıya arşun bakkala mîzân
‘Ârife şî’ir câhile ozan
Cum’aya cumhur beş vaqt namaz
Mü’mine şalât ne güzel uymuş

Çuşçuya kafes mestçiye çalıb
Dilbere güzellik ‘âşıka tâlib
Monlâya fermân çarşuya nâ’ib
Muğzıra falaķa ne güzel uymuş

Yaycılara boynuz oķçuya yelek
Arayıcıya kalbur uncuya elek
Deryâ[ya] kalyon şulara kelek
Hâkimlere hoşķa ne güzel uymuş

Yigide dilrübā kocaya qarı
Mecnün'a Leylā Manşūr'a dârı
Tütüye kafes bülbüle zârı
Gülistāna havrā ne güzel uymuş

Çiftçiye öküz beglere kaştır
Külhāna tomruk hammāma nātır
Hırsıza cellād cellāda sātır
Çengiye çalgı ne güzel uymuş

Oldur cihānñ bil ki sulţānı
Resül-i ekrem'dir şefā'at kânı
Ümmeti olanlar zıkr ider anı
İzzetle ikrām ne güzel uymuş

Cāhillere zāhir olan ihsāndır
Bu remzi fehmi iden çeşm-i bīnādır
Hāzret-i Mūsā'ya luţf-ı Hamdī'dir
Tūra biñ bir kelām ne güzel uymuş

Hācī Bekdaş dirler serdârımıza
Hudā'dır destgır her kârımıza
Adālet tahtında hünkârımız
Bu salţanāt bu nām ne güzel uymuş

Şerī'at ilminde vākıf ol ey cān

Haķīķi ma‘rifet dercola hemān
Tarīkat budur bilki armağan
Dört kapuda selām ne güzel uymuş

Dilersen tıtmaya mir‘āt-i dil zeng
Pāk eyle kalbini ey merd-i canań
Dervişlerin miyānında padişahnuń
Arķasında iħrām ne güzel uymuş

Her kese bir ni‘met vermişdir Ĥudā
Böyle naķş olmışdır aşlında ĥālā
Lūtf u kereminden naħn ķasemnā
ķullarına in‘ām ne güzel uymuş

216

Nūr ile tıldu dü ‘ālem şafaķdan
Gel mektebe ders al bu sebebden
Cümleniń kalbine elťāf-ı Haķķ’dan
Baħş olan in‘ām ne güzel uymuş

Münkir olanlar nāra yanarmış heb
Mü’mınler cennetde ķalır bīta‘b
Bize iħsān itti ol Bārī Āalab
Kevserle tılu cām ne güzel uymuş

Yeńiķeriye pōst sipāhīye bayraķ
Ĥünkār bekler iki ķat şolak
Muşālīħa mektūb menzile ulaķ

Öñünde rehnümā ne güzel uymuş

Zarīfe beste şoşbete şanbūr

Zügürde şasāvet zengīne huzūr

Balabana neķir ķānūna senşur

Neķķāreye zurnā ne güzel uymuş

Gemiye yelken re'ise eyyām

Şaptana kürek ne güzel uymuş

Tiryākiye afyon beglere cām

Tatara boza Gürcüye iķdām

Mücellide şofra şallaca şokmak

Debbāğlara manda ve aşçıya ķuzu [debba°: deri terbiye eden kimse]

Selāmete ķarakol ķal'eye ayak

Bekleye dā'imā ne güzel uymuş

Yolcıya 'azīmet sālīke hem pīr

Ma'nāya tefekkür rü'yāya ta'bir

Her birini itmek yerine bir bir

Muştafa'ya icrā ne güzel uymuş”

Cöunkte yer alan tek “Tekerleme” şiiri Âşık Ömer'e aittir. 11'li hece ölçüsüyle ve dörtlüklerle yazılmıştır.

Cöunkte yer alan müfred şu şekildedir;

“Müfred

Gitsin gömleğim alsın yokdur kararım sensiz

Şoynuna suyun aşsın bugün yatasın bensiz “

Cönkte **hûrufilik** inancıyla ilgili olan şiir;
“Lâm iline şâl oldı sene biñ iki yüz kırk bir/dört?
Mîm Muḥammed ümmeti şaşdı maḥub ḳalmadı

Nûn nümâyendan çeşm-i burnâm gösterür
Vav varılmaz yüz ḳarasıyla olan Ḥaḳḳ Muḥammed revân

Ey nâtı He her işde aşlıya şor baña gün fikir
Lâm elif ile söyleyenler oldılar hep kâf u mim
Ye yedi ḳat yer ḳabûl itmez işbât ḳalmadı”
Cönkte yer alan Na’t-ı Şerif örneği;

“Na’t-ı Şerif

Vücudum hoş ‘imaretdede ḥarab olmaḳ ne müşküldür
Çürüyüp ben yeraltında türab olmaḳ ne müşküldür

Ḳururur menzil terazi Ḥuda kendi ola ḳadı
Sürerler maḥşere bizi zebaniler ne müşküldür

Ṭutmaz olur ṭutan eller ḳurur ḳalır duḳu diller
Cem’i köşler saraylar harab olmaḳ ne müşküldür

Ḥuriler cennet içinde ‘amberler ḳoḳar saçında
Maḥşer ḥalkınñ içinde rüsva olmaḳ ne müşküldür”
Kerem’e ait şiir;

“Ne gezersün ḳara gözlü bu yerde
Gel bizüm ellere gez kerem eyle
Nice ḳullaruñ var ismi ḳalmadı

Bizi de deftere yaz kerem eyle

Kerem biçāre idüp dile inandum
‘Âşkuñ āteşiyle yandım kül oldum
Derdüñe düşeli Mecnün’a döndüm
Bizi Mecnün itdi kız kerem eyle

Şems ü kamer gibi toğdıñ yüzüme
‘Âşkuñ āteşini şalduñ özime
Ne baqarsıñ kinli kinli yüzüme
Engeller olmasun söz kerem eyle

Dertli kerem aydür qara ber giyme
Gel Aşlı’m sırrını illere dime
Bir iyilik eylerseñ vaqtiñde eyle
Beni dertli etme kız kerem eyle”
Cönkte yer alan 3 dua, 3 ayet, 1 sure bölümleri şu şekildedir;

“Haza Dua Meyyit

Allahümme ıgfur lihayyina ve meyyitina ve şahidina ve gayibuna ve sağıruna ve kabiruna ve zekrina ve untaana. Allahümme men ahyayitühüm minna fe ahyi Ala el İslam ve men tevfeytühü Ala el-iman ve hass haza el meyyit bil ruh ve rahha ve el rahme ve el mağfira ve errızvan. Allah’ım in kan muhsinen fe zit fi tabihi ve in kane seyyien fe tecavez anhum ve lakkihi el emin ve el büşra ve el kerema ve el zülfa. Allahım içal kabrahü rauda min riyad el cenna vela tecal kabrehü hüfran min hüfer el nirran rabbi ıgfir li ve livaylideyn ve lil müminin ve el müminat vel müslimin ve el müslimat el ahya minhüm ve el amvaat bi rahmetike ya erhammer-rahimin.”

Cenaze Duası Anlamı:

“Allah’ım! Hayatta kalanlarımızı, ölenlerimizi, burada olanlarımızı ve olmayanlarımızı, küçüklerimizi, büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı bağışla.

Allah’ım! Bizlerden kimi yaşatırsan onu İslam üzere yaşat ve kimin de ruhunu teslim alırsan onun ruhunu iman üzere teslim al. Özellikle vefat eden bu kişiyi kolaylığa, rahata, mağfirete ve rızana ulaştır.

Allah’ım! Eğer bu vefat eden kişi, iyi kimse ise sevabını artır, günahkâr ise onu affet. Ey merhameti bol olan Allah’ım! Bu kişiye rahmetinle emniyet, sevinç, ikram ve katından bir yakınlık nasip et.”

“Ahit Naat (Dua)

Allahümme fatır essemavat ve el ard alim el gayb ve el şahade inni ahid ileyk bi en eşşed ennu la illaha illa end. Vahiduk la şeriklek ve enna Muhammeden abdüke ve resulek fela tekkilni illa ahade gayrük ve enneke in tekilni illa nefsi tukkarribni min el şer ve tübaidini minel hayr ve inni la esiküm İlla bî rahmetik ve cealli indeke fi ahiden tufihi yevmel kıyame inneke la tuhlif el miyaad.”

Anlamı: “Ey gökleri, yerleri yoktan yaratan, gizli ve âşikâr her şeyi bilen, Rahman ve Râhim olan Allah! Şüphesiz ki ben, şu dünya hayatında kesinlikle, Senin, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan, tek olup hiçbir ortağı olmayan Allah olduğuna, Muhammed(Sallâllahu Aleyhi ve Sellem)in de hiç şüphesiz senin kulun ve rasûlün olduğuna dair(sebat edeceğim diye) sana söz veririm.

Artık sen beni nefsimе bırakma! Çünkü sen, beni nefsimе terkedersen o beni şerlere yaklaştırır, hayırlardan uzaklaştırır. Muhakkak ki ben ancak senin rahmetine güveniyorum, o halde sen rahmetini, kıyâmet günü ödeyeceğin bir ahid(yerine getirilecek söz) yap. Şüphesiz ki sen sözü bozmazsın.(Hakîm Tirmizî, Nevâdiru’l- Usûl, bab: 174, s. 2/272).”

“Haza Nikah D’uası

Allahümme ac'al hazal mukademel ve muktaran ve rızkan fi hî el fi karar ve ce'al beyne hûma ulfeten ve muhabbeten ve kararın vel lâ tec'al beyne hûma nüfreten ve 'adaveten ve kararın."

Anlamı: "Allah'ım! Bu evlilik akdini mübarek eyle. Bu çift arasında güzel geçim, sevgi ve evliliklerinde sebat nasip eyle, aralarında nefret, geçimsizlik ve ayrılığa fırsat verme."

"Bismillahirrahmanirrahim

İnna ateyna kel kevser fesal li rabbike venhar inna şani ekke hüvel ebter. (**Kevser Suresi**)"

Anlamı: "Gerçekten, sana Kevser'i verdik. O halde, sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Doğrusu nesli kesik olan, sana kin tutandır (Yazır, 2002, s. 602)."

"Sağ eline koyalar

Bismillahirrahmanirrahim

Idkulu elcenna bi ma küntüm tegmelün.(**Nahil Suresi 32. Ayet**)"

Anlamı: "Selam size çalıştığınız için girin cennet(Yazır, 2002, s. 269)."

"Sol eline

Bismillahirrahmanirrahim

İnna Allah la yudiyag acur el muhsinin.(**Hûd Suresi, 115. Ayet**)"

Anlamı: "Allah iyilik yapanların mükafatını zayi etmez(Yazır, 2002, s. 233)."

"Göğsüne

Bismillahirrahmanirrahim

Yu beşirruhum rabbihum bi rahme ve min hu ve fazıl ve rıdvan min Allahu Ekber.(**Tevbe Suresi, 21. Ayet**)"

Anlamı:"Onların Rabbi kendilerini, katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve içinde sürekli nimetler bulunan cennetle müjdeliyor! (Yazır, 2002, s. 189) (Ayette eksik kısımlar var)."

Nesir kısmı ise şu şekildedir;

"**Haza İlahi Sabi**

Yâ ilâhî kıl mübarek sen bu maşumu bize ‘ömrünü eyle ziyade yâ mucibülsailin.(sorması icabeden=mucibülsailin)

Çünkü ahsen-i takvim içre ruzi etdin ey kerim ‘ilmini eyle ziyade yâ mucibülsailin aynı s’aat içinde tulu‘at etdi bu sabi izdiya-dı devlet eyle yâ mucibülsailin eşref-i evkat içinde annesinden toğdu ol ‘aqlını eyle ziyade yâ mucibülsailin üç hüsn üzre cisim buldu ferîşde ihşidi fehmîni eyle ziyade yâ mucibülsailin etme muhtaç anı merde yâ Allahülalemin ‘arş-ı ‘azam hürmetine yâ mucibülsailin şer-i şeytandan necat kıl bu ma‘şumu Hüda hüsn-i ahlak eyle âni yâ mucibülsailin hafızı ol nâ-mir-i ol yâ emanülhaifin mekr-i insandan halas et yâ mucibülsailin anı hıfz et yâ ilâhî cümle düşmandan emin. Ol Muhammed hürmetiçün yâ mucibülsailin atasına anasına ruzi et âli maqam şu haqın ‘afv et yâ mucibülsailin. Hıfzı Kuran itmekiçün sen meded kıl yâ ‘Gani lutf-ı fezalikden ‘ata et sen meded kıl yâ ‘Gani kâri’-i Kuran olan aklı kamil vir hindi rüşd-i kamilden ayırmasın sen meded kıl yâ ‘Gani yâ ilâhî eyle Kuran qarın sen bizlere kabrümüze musin eyle sen meded kıl yâ ‘Gani berç-i hatıf gibi geçersin şırat cümleye nur-ı Kuran hürmetine sen meded kıl yâ ‘Gani yâ ilâhî cennete girmeğe sen eyle naşib fahr-i ‘alem hürmetine sen meded kıl yâ ‘Gani yâ ilâhî etme Kuranı şikayetçi bize ani bizden hoşnud eyle sen meded kıl yâ ‘Gani kur-ı Kuran olan etme muhtaç kimseye rızqını eyle ziyade sen meded kıl yâ ‘Gani her ki Kuran yolına canın iderse çün feda kamil imanla hatm itdir sen meded kıl yâ ‘Gani Şalîh ‘amel it müyesser cümle kullara Hüda ‘arş-ı azam hürmetiçün sen meded kıl yâ ‘Gani ya ilâhî her ‘amelde eyle ihlaş sen naşib ver huluşi sen riyadan sen meded kıl yâ ‘Gani.”

Sonuç

Sözel metinlerin yazıya aktarılmış hâllerini ihtiva eden ve bu çerçevede Türk kültürünün, Türk halk biliminin ve özeldede Âşık Edebiyatının en temel kaynakları arasında yer alan cönkler üzerine yapılacak bu tür çalışmalar, birçok edebi keşfin kapılarını aralamaktadır. Bu tür çalışmalar kaynaklarda adına tesadüf edilmeyen pek çok âşığın ve eserlerinin gün ışığına çıkarılmasına,

şairlerin ve şiirlerinin şöhretinin tespitine, sözlü kültür ortamında şiirlerde meydana gelen değişim ve dönüşümün gözler önüne serilmesine yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın konusu İBB Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Atatürk Kitaplığı kaynaklı Bel_Yz_K0059 numaralı cönkün okunması, incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Cönk toplam 53 sayfadan oluşmaktadır. Cönte 21 sayfa boş bulunmaktadır. Hece ve aruzla yazılmış şiirler bulunmaktadır. Cönte 8 şair ve âşık tespit edilmiştir. 9 türkü, 10 ilahi, 3 na't-ı şerif, 1 elifnâme, 1 divan, 1 sure, 3 ayet, 3 dua, 1 ilahi sabi başlıklı nesir bölümü, 1 tekerleme, 1 müfred, 1 o şahlar şahı başlıklı şiir, 1 hûrûfilikle ilgili şiir, 1 eyzan(tekrar) başlıklı şiiri olmak üzere 35 adet türü belli olan şiir ve 15 adet türü belli olmayan şiir tespit edilmiştir. Dualar, ayetler ve sure bölümleri Arapça olarak metnin içinde yer almaktadır. Çalışmamızda duaların, ayetlerin ve surenin hem Latin harflerine çevirisi yapılmış hem de Türkçe anlamlarına yer verilmiştir. Elifnâme ve O Şahlar Şahı adlı şiirlerin yazımı sayfada karışık olarak yazıldığı belirlenmiştir. Ayrıca Eşrefoğlu Rûmî'nin O Şahlar Şahı şiirini, Âşık Musa'nın Elifnâme'yi yazdığı tespit edilmiştir. Cönte tek bir Hicrî tarih geçmiştir(H. 1266= M. 1850).

Tarih: 1266 Hicrî= 1850 Miladî

[1266/33=38,36

Ortalama: 38

1266-38=1228

1228+622=1850 Miladi]

Hicri yıl ile Miladi yıl arasında 11 günlük fark vardır. 11 günlük farklar 33 yılda 1 yıllık fark oluşturur.

Âşık Ömer'e ait 11, Yûnus Emre'ye 5, Eşrefoğlu Rûmî'ye 1, Âşık Musa'ya 1, Kul Gevheri'ye 1, Üftâde'ye 1, Hoca Bâki'ye 1, Kerem'e 1 olmak üzere toplam şairi belli olan 22 şiir tespit edilmiştir. Şiir yazarlarının birçoğu şiirlerin mahlas bölümünden anlaşılmaktadır. Yazarı belli olmayan 22 şiir tespit edilmiştir. Cönte yer alan şiirlerde 1 Divan ve 25 Koşma nazım şekli vardır. Şiirler içerik olarak dinî-tasavvufî ağırlıklıdır. Hece ölçüsü ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Cönte yer alan şiirlerin büyük bölümünün Alevi-Bektaşî şiir geleneğinin temsilcilerine ait olduğu

görülmektedir. Bu makale, 02/04/2024 tarihinde tez savunma sınavı yapılan yüksek lisans tezinden alınmıştır.

Kaynakça

- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (1.-2. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bekki, S. (2022). Kaşgarlı Mahmud'dan Günümüze Manzum Sözlü Ürünlerin Yazıya Aktarılmasında Nazım Birimi ve Nazım Şeklinin Önemi. *Çankırı: I. Uluslararası Türkiyat Kongresi*(8-10 Haziran 2022), s.961-989.
- Boratav, P. N. (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Elçin, Ş. (1984). *Gevherî Divanı/İnceleme- Metin- Dizin- Bibliyografya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, S. N. (1936). *Âşık Ömer/Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Semih Lûtfi Matbaa ve Kitabevi.
- Gökyay, O. Ş. (1993). *Cönk TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güzel, A. (1992). *Mutasavvıf Yunus Emre*. Ankara: Kılıç Yayınları.
- Güzel, A. (2009). *Dîni Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Kaya, D. (2012). *Âşık Edebiyatının Önemli Yazı Kaynaklarından Cönkler* (16.Baskı). Kültür Çağlayanı

- Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1996). *Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2006). *Âşık Şiiri, Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Onay, A. T. (2012). *Türk Halk Şiirinde Şekil ve Türler*. Ankara: Kurgan Edebiyat Berikan Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1986). Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri. *Fırat Havzası Yazma Eserleri Sempozyumu*, (s. 220). Elazığ.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (1991). Hoca Baki, 4, 542-543. İstanbul.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (2012). Üftâde, 42., 282-283. İstanbul.
- Tek, R.- Oktay, A. (2024). Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonundaki 125 Numaralı Cönk Hakkında Bir İnceleme. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (20), s. 248-272.
- Tekindağ, Ş. (1971). Büyük Türk Mutasavvıfı Yûnus Emre Hakkında Araştırmalar. *Türk Yurdu*, 59.
- Uçman, A. (1985). *Tekke Şiiri*. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.
- Yazır, E. H. (2002). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*. İstanbul: Merve Yayınları.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. (tarih yok).
- <http://www.arastirmalar.com/index.php/component/tags/tag/232-hicritakvimden-miladi-çevirme>.